

UKF:s Startside

Sam. Clason

Sveriges historia till våra dagar

Elfte delen 1923

De stora välvningarna 1809-1815

Revolutionens fortgång

Den provisoriska regeringens första
åtgärder. De ryska angreppen

Västra arméns framträdande sid 73

II.

REVOLUTIONENS FORTGÅNG OCH TRONFÖLJARVALEN.

I.

DEN PROVVISORISKA REGERINGENS FÖRSTA ÅTGÄRDER. DE RYSKA ANGREPPEN.

Statsvälvningen 1809 företer till sin planläggning åtskilliga be-
tecknande likheter med 1772 års revolution. Liksom då skulle
rörelsen börja vid en avlägsen armékår, vars uppbrott emellertid
naturligt nog icke kunde döljas för de maktägande, utan fram-
tvingade försvarsåtgärder, och liksom då måste därför det av-
görande slaget improviseras i huvudstaden. En mera rådig och
mindre pedantisk person än Gustav IV Adolf hade säkerligen
kunnat omintetgöra eller undvika detta och från andra delar
av riket med framgång bekämpa insurgentarmén. Nu gåvo
konungens omständliga, som vanligt illa understödda rannsak-
ningar och motåtgärder Adlercreutz tillfälle till det slutliga in-
gripande, som han med överlägsen raskhet och kallblodighet ut-
förde genom konungens fängslande.

Närmast gällde det därefter att skapa en ny regering, och
hertig Karl uppsöktes genast av Klingspor, Adlercreutz och
andra med ivriga uppmaningar att träda i spetsen för styrelsen.
Hertigen hade, såsom många andra, länge väntat en katastrof
och förstått eller hört, att en sammansvärjning var å bane; han
hade ock på kvällen den 12 mars haft direkta, noggranna un-

derrättelser om värmländska fördelningens frammarsch utan att därom underrätta konungen, och han hade avrått denne från att lämna huvudstaden, ehuru han betraktade motstånd därstädes såsom fruktlöst. Till att utbyta sitt lugn mot ett riksföreståndarskap kunde han emellertid övertalas först genom enträgna böner, och sedan de närvarande fått lova att med sina huvudansvara för konungens liv.

En av den nye riksföreståndarens första omsorger var att upphäva den av Gustav IV Adolf föregående år inrättade kungliga beredningen — den närmaste förebilden till våra dagars regeringsrätt — och att skaffa vid sin sida en ny regeringskonselj. I densamma inkallades av beredningens ledamöter riksdrotsen och justitiekanslern greve C. A. Trolle-Wachtmeister, kanslipresidenten F. V. von Ehrenheim, generalen frih. Curt von Stedingk, amiralen frih. J. G. Lagerbielke, överståthållaren greve S. af Ugglas och hovkanslern C. B. Zibet samt dessutom riksmarskalken greve Axel von Fersen — nyss medlem av en tillförordnad regering —, fältmarskalken greve M. Klingspor, generaladjutanten frih. C. J. Adlercreutz och något senare samma dag presidenten i statskontoret frih. C. E. Lagerheim. Dagen därpå uteslötos emellertid gustavianerna Ugglas och Zibet, och i den sistnämndes ställe förordnades statssekreteraren frih. Gustav Lagerbielke, amiralens son, till hovkansler, i vilken egenskap han även vann inträde i konseljen, som en vecka senare ytterligare förstärktes med statssekreterarna Karl Lagerbring och M. Rosenblad samt justitiekanslerns medhjälpare greve Fredrik Gyllenborg.

Hertigen-riksföreståndaren blev föga mer än till namnet regeringens chef. Han ägde visserligen av naturen en ganska god omdömesförmåga, ehuru såsom många av sin tid med en viss svaghet för frasen och skenet, en svaghet, som hos honom icke fått den motvikt djupare studier kunna giva i kritisk och vidsynt blick, och han hade vidare ett välvilligt hjärta, som förskaffade honom förmånen att äga personliga vänner, och som i valet mellan två åtgärder, den ena strängare och den andra mildare, alltid kom honom att välja den lindrigare utvägen. Han

C. J. ADLERCREUTZ.

Målning av C. F. von Breda, Gripsholm.

ägde också en god del fysiskt mod och en uppriktig fosterlandskärlek. Men han var svag till karaktären, njutningslysten och bekväm; han misstrodde sitt eget omdöme och sina egna krafter och saknade alldeles den sedliga styrka, som kan stålsätta sinnet; kunde, lämnad åt sig själv, hysa goda föresatser, men blev tillsammans med andra såsom ett vax i deras händer, svag för påtryckningar och vankelmodig i sina beslut. Född den 7 okt. 1748 och således fyllda sextio år, var han numera dessutom åldrad och utlevad och hyste, om än ur vissa synpunkter smickrad av kallelsen att taga statsrodret, på samma gång dock en uppriktig önskan att få leva utan ansvar och besvär.

Av konseljens medlemmar voro flera framstående ämbetsmän inom sina olika områden, men ingen hade någon mera överlägsen statsmannabegåvning. Skarpsyntast i fråga om den allmänna politiska ställningens krav var nog den skicklige, lugne och karaktärsfaste kanslipresidenten Ehrenheim, men tyst och sluten ägde han icke smidighet nog att draga andra med sig, och hans tid i konseljen blev ock mycket kort. Han var för övrigt en av de få bland de högre ämbetsmännen, som saknat vetskap om revolutionsplanerna, och hade troget tjänat den avsatte konungen till det sista. Flertalet av hans kolleger i den nya konseljen, vilka förut tillhört den gamla, hade däremot icke stått lika främmande för statskuppen, utan vare sig genom tystnad över mottagna underrättelser eller direkt medverkan bidragit därtill. De hade också tillhört den grupp av ämbetsmän, som under den senaste tiden dryftat olika planer att framtvinga riksdag för att därigenom få fred, men som saknat mod och styrka att till det sista stå för sin övertygelse. Den närmaste beröringen med revolutionsmännen hade riksdrotsen Trolle-Wachtmeister, rättsväsendets högste vårdare ända sedan 1787, känd för plikttrohet och mycken förfarenhet inom sitt förvaltningsområde, men eftergivande till sitt väsen och med en viss hos de dåvarande byråkraterna icke ovanlig benägenhet för formalism. Även Lagerbring hade genom sin släktskap med Adlercreutz haft åtskilliga förbindelser med statskuppens tillskyndare, vilka förstått skrämja honom till tystnad; eljest var han en lugn och skicklig, men försiktig ämbetsman, med mångårig erfarenhet såsom statssekrete-

rare i krigsexpeditionen och mycken människokänedom. På hela den civila förvaltningens område åter framstod Rosenblad såsom en utomordentligt hemmastadd ämbetsman med outtröttlig arbetsförmåga, genom sina insikter och sin erfarenhet outhärlig för varje slags regering och med en böjlighet, som gjorde det lätt för honom att lämpa sig efter dem alla, »aldrig i vägen, men aldrig ur vägen». Till sin politiska grundåskådning voro han och Lagerbring varma vänner av en stark konungamakt, som deras barndomsminnen från frihetstidens ständervälde lärt dem uppskatta, och stodo härutinnan på samma fot som de båda övriga medlemmarna av den gamla styrelsen, den stolte, förnämte och tillbakadragne, men i Sveriges inre politiska angelägenheter föga förfarne ädlingen Axel von Fersen och den öppne, ridderlige och vänsälle Stedingk, känd både såsom tapper soldat och skicklig diplomat, men även han eftergiven för påtryckningar.

Främst bland konseljens nya ledamöter stod på grund av sitt ingripande i statskuppen helt naturligt Adlercreutz. Handlingskraftig och beslutsam, öppen och redbar, med en utpräglad böjelse för rent spel och raka vägar, spelade han också en betydande roll, men var främst av allt soldat, ingen politiker och alldeles oerfaren i allmänna ärenden samt saknade sålunda viktiga förutsättningar för den ledarställning han eljest kunnat intaga; nu slöt han sig gärna till sina vänner från krigsväsendet Stedingk och Lagerbring. Klingspor däremot, vänlig och godmodig, men sedan gammalt ansedd som en smidig och försiktig hovman mer än som krigare, med »blott ett öga i behåll och ständigt rädd att förlora det andra», var nu vid 64 års ålder bräcklig till kroppen och föga framträdande vare sig såsom konseljledamot eller överståthållare, på vilken post man omedelbart insatte honom efter att även därifrån hava entledigat Ugglas. En mera värdefull kraft var åter Lagerheim, som med outtröttlig arbetsamhet förenade stor skicklighet på det finansiella området, men som var eftergiven och saknade förmåga och mod att muntligen framföra, vad hans penna skriftligen kunde förträffligt framställa; och även Gyllenborg åtnjöt, ehuru utan större

begåvning och med en viss brist på självförtroende, för redbarhet och samvetsgrannhet allmän aktning. Konseljens mest lysande huvud var emellertid dess yngste medlem, den 31-åriga Gustav Lagerbielke, bekant för snille och kvickhet, otrolig lätt-
het att arbeta och utomordentlig skicklighet såsom stilist, så att hans ämbetskrivelser länge betraktades såsom mönster i sitt slag, men på karaktärens vägnar ej lika framstående som på huvudets, utan ansedd såsom opålitlig, även i statshemligheters bevarande, lättsinnig och utan politiskt mod samt därför på de flesta håll föga älskad. Han hade under Gustav IV Adolfs utländska resor varit hans närmaste följeslagare och politiska redskap, men sedan råkat i onåd och slöt sig nu, brinnande av ärelystnad och verksamhetsbegär, till revolutionens ivrigaste målsmän.

Trots alla enskilda talanger, som funnos i konseljen, saknades där en ledande ande. Ett redbart arbete, som ej gick stick i stäv mot folkopinion eller påtryckningar, kunde den åstadkomma, men var ett alltför blandat och månghövdad kollegium för att själv äga tillbörlig handlingskraft och målmedvetenhet; underordnade gävo den ock tillnamnet »Noaks ark». Understundom anordnades emellertid hemliga och extra konseljer med ett fåtal närvarande och mera enhetlighet.

Regeringen betraktade sig själv blott såsom provisorisk, till dess riksföreståndaren hunnit med ständerna överlägga om nödiga mått och steg »till beredande av svenska folkets framtida välfärd». Redan den 14 mars kallades därför ständerna att den 1 maj — vårglädjens högtidsdag — sammanträda i Stockholm.

Samtidigt fortsattes undanröjandet av Gustav Adolfs impopuläraste regeringshandlingar, och man vände sig nu mot de två åtgärder, som givit impulsen till revolutionen, i det att dels all vidare uppbörd av krigsgården inställdes, dels de degraderade forna fotgardesregementena åter ställdes i spetsen för armén under namn av Svea och Andra gardet, dock med rangförmåner minskade mot före degraderingen.

Krigsgården förklarades därvid höra under ständernas prövning — av delvis samma personer, som med rätta, när den på-

lades, mot densamma ej haft sådana konstitutionella betänkligheter. I landet hade man just börjat bereda sig till erläggande av dess första tredjedel, och gården hade utan tvivel till avsevärd del kunnat utgå. Den översteg nämligen icke synnerligen den förmögenhetsavgift, som ständerna år 1800 åtagit sig för realisationen, och 1809 års riksdag skulle själv komma att, utan farhågor för överbeskattning, åtaga sig en bevillning av 2 1/2 mill. rdr, d. v. s. gårdens halva belopp. Men man hade använt finansiella svartmålningar för att söka tvinga konungen till riksdag och måste därför låta gården fara. Svårare blev att skaffa andra medel till de alltjämt behövliga krigsutgifterna. Man beslöt visserligen att, såsom konungen börjat, begära patriotiska lån av undersåtarna, men ställde sitt egentliga krav på banken, som anmodades och åtog sig att intill ständernas sammankomst förskottera statsverket 200,000 rdr specie i veckan, fastän den blott genom ökad sedelutgivning kunde anskaffa dessa medel och alltså landet hotades av en ny period av försämrat sedelmynt. Som bekant hade kort före statsvälningen konungens tanke att begära tillskott av banken tillbakavisats såsom i högsta måtto inkonstitutionell; nu bröt man själv konstitutionen, ty nöden hade ingen lag. Däremot visade det sig vid anställd revision, att konungen icke, såsom rykten utspritt, stoppat hälften av de engelska subsidierna i egen kassa, och att hans enskilda förmögenhet icke heller uppgick till 12 mill. rdr, utan blott närmade sig 700,000. I stället hade han därav i januari ställt sina enskilda 250,000 rdr faddergåvomedel till krigsfondens disposition såsom hypotek för lån till densamma.

* * *

Rikets förhållanden utåt påkallade också snabb uppmärksamhet och framkallade den första slitningen inom regeringen. Det gällde att först få makternas erkännande av det skedda och därpå fred fortast möjligt, men huru? Västra arméns proklamation, som högt beundrades, hade vältaligt bebådadt, att freden utan svårighet skulle vinnas, blott konungen avlägsnades. England skulle värdera ett folk, som bröte sina bojar, Frankrikes

hjalte högakta ett folk, som liknade honom i bedrifter och krigs- ära, Rysslands och Danmarks regenter, som blott åsyftade sina nationers upplysning och ekonomiska omskapning, skulle ej ofreda ett folk, som hade samma syftemål; och när »allt personligt agg undanröjes», skulle blott återstå »gemensam högaktning, gemensamma fördelar, gemensam föresats att leva eller dö självständiga folkslag». Sådan var utan tvivel också de flestas mening; kriget ansågs ju blott hava berott på konungens nycker. Man skickade därför sändebud till alla fienderna med förklaring om sin fredsvillighet och med begäran om vapenvila. Särskilt väntade man allt av Napoleon, som av hänsyn både till Sveriges forna, långvariga förbindelser med Frankrike och till Frankrikes eget behov av en stark nordisk motvikt mot Ryssland skulle, så hoppades och begärde man, »genast förmå sina bundsförvanter» att sluta kriget. En av denna åskådnings ivrigaste förfäktare var den nye hovkanslern Lagerbielke, och hertig Karl, som levde sig tillbaka i minnena från Gustav III:s dagar och från sin egen franskvänliga politik under förmyndarregeringen, hyllade den gärna. Man glömde, att Sveriges värde såsom bundsförvant utslutande berodde icke på gamla minnen, utan på dess egen förmåga av respektingivande kraftutveckling, vilken dock varken framlyst genom den föregående krigföringen eller bevisades genom de täta bönerna om fred.

Ehrenheim intog en avvikande ståndpunkt. Även han önskade skyndsamt fred, men i första rummet med Ryssland såsom den alltjämt farligaste fienden. Av en brådstörtad anslutning till Frankrike kunde man däremot befara krav från dess sida på Sveriges anslutning till kontinentalsystemet och sålunda drivas till brytning med England, vars subsidier man emellertid i det längsta behövde behålla, och vars fiendskap skulle bliva ruinerande för Sveriges handel. Dessutom stundade just nu ett krig emellan Frankrike och Österrike, som mobiliserade sedan januari, och vars utsikter till seger icke ansågos dåliga. Man borde därför avvakta, huru detta krig skulle avlöpa, och vilken hållning Ryssland därvid skulle intaga, men det vore naturligtvis ej att vänta, att Napoleon omedelbart före krigsutbrottet skulle för sin fiende Sveriges skull stöta sin bundsförvant Ryssland för huvudet ge-

nom att kommendera det till fred. Kanslipresidentens motparti åter smickrade sig med att Österrike hastigt skulle duka under och Ryssland på dess bekostnad erhålla landvinningar, som skulle medföra Finlands återlämnande till Sverige.

Under några dagar sletos nu konseljen och hertigen emellan Ehrenheim och Lagerbielke, rådfrågade den förre officiellt och den senare i hemlighet samt följde ingendera fullständigt. Ett försök att ersätta Ehrenheim med Stedingk strandade på den senares vägran, och man måste då bedja den förre att åter inträda i utrikesärendenas ledning. Denna behöll han emellertid blott till den 27 mars, då motpartiet genom Adlersparres ankomst till huvudstaden vunnit sådan övervikt, att han fann sig föranlåten att begära sitt avsked, varvid Lagerbielke förordnades att sköta platsen. Riktningen av regeringens utrikespolitik var därmed given för en tid framåt. Under tiden hade England tills vidare dragit sig tillbaka. Dess minister i Stockholm, som förutsett »de fransksinnades» övertag och nu fann sina misstankar bekräftade, och som alldeles misströstade om den provisoriska regeringens förmåga att upprätthålla ordning i landet, erinrade, att hans uppdrag hos konungen av Sverige enligt diplomatisk sedvänja upphört med dennes regering, och inskränkte sina förbindelser till det minsta möjliga samt avreste efter någon tid, ehuru kvarlämnande en attaché. Den engelska regeringen åter besvarade underrättelserna om statskuppen och om de svenska fredsunderhandlingarna med en förklaring, att i och med de sistnämnda subsidiefördraget med England naturligtvis vore upphävt. För rikets finanser var detta ett hårt slag, ty det betydde en minskad månatlig inkomst av 100,000 pund st. eller närmare 450,000 rdr specie. Sådan var den nya politikens första frukt.

På intet håll framstod behovet av vapenvila mera angeläget än gentemot Ryssland. Såsom i föregående del erinrats, hade tsar Alexander, som på olika vägar var väl underrättad om Sveriges inre svaghet, vid årsskiftet berett sig att genom ett kombinerat anfall på Sverige — i Norrbotten, över Kvarken och över de Åländska öarna — söka framtvinga den fred, som Gustav Adolfs envishet nekade honom; helst ville han diktera den i

Stockholm. Kriget mot Sverige var nämligen ytterst impopulärt i Ryssland, det hade dessutom utdragits mot förväntan, och truppernas proviantering i de oländiga trakterna med varje dag blivit svårare; det var därför verkligen på tiden, att fälttåget inbragte reella frukter för att motväga missnöjet. Anfallet borde ske vintertiden, emedan den engelska flottan då ej kunde bistå svenskarna. Samtidigt borde även danskarna angripa från Norge och i Skåne. Farligast var naturligtvis angreppet över Åland, där emellertid den tappra Döbeln sedan början av februari förde befälet och enligt konungens order beredde sig på ett försvar i det längsta. Av hans stridskrafter, som nominellt beräknades till inemot 9,000 man, voro dock omkring 1,100 sjuka, och vid pass 2,500 tillhörde den åländska landstormen. Gustav Adolf hade dessutom beordrat omkring 4,000 man att sammandragas vid Grisslehamn till den åländska fördelningens förstärkning, men ordena återkallades omedelbart efter statsvälvningen. Den ryske överbefälhavaren, generalen von Knorring, och flertalet av hans underbefälhavare ogillade emellertid de anbefallda vinteroperationerna såsom utförbara eller alltför riskabla, och först den ryske krigsministern Araktschejevs ankomst till Åbo i början av mars hade satt trupperna i rörelse. Deras styrka mot Åland var omkring 17,000 man — Döbeln beräknade 20,000, men ryssarna själva och rykten i Stockholm, som sedan användes i officiella handlingar för att förhärliga revolutionen, uppgåvo 30,000 —, och just den 13 mars hade deras anmarsch börjat samt dagen därpå förpostfäktningarna, då på natten Döbeln fick under rättelse om revolutionen samt befallning om återtåg och inledande av förhandlingar. Han kunde ej bemästra sin vrede över konungens avsättande och skall ett ögonblick hava hotat att »sätta upp honom igen», men fogade sig omsider och anordnade med snabbhet och energi ett återtåg för den hotande övermakten samt lyckades under tiden tillsammans med överste Gustav Lagerbring genom fintliga underhandlingar i fronten uppehålla de ryska trupperna. Dessas oavbrutna kringgående rörelser på flankerna misslyckades även till största delen, och med undantag av sjuka, som måste kvarlämnas, och en eftertrupp, som kringrändes, fördes hären utan förlust den 17 mars över till Grisslehamn

på fastlandet. Det skickliga sätt, varpå tåget verkställdes, är en av de få ljuspunkterna å den svenska sidan i detta krig. En rysk förtrupp under den kække Kulnev följde den 19 efter för att rekognoscera och besatte Grisslehamn, till största förfäran för befalkningen i kringliggande orter och i huvudstaden.

Redan under förhandlingarna på Åland hade ett stillestånd så när varit avslutat emellan Döbeln och Knorring, men i sista stund upprivits av Araktschejev. Nu lät Döbeln på eget bevåg meddela fienden, att svenska regeringen vore benägen för fred under villkor, att ingen rysk armékår satte sin fot på Sveriges fastland, samt uppgav, att fredsunderhandlare skulle komma. Knorring grep begärligt tillfället och sände order om reträtt såväl till Kulnev, vilken också återvände på morgonen den 20, som till befälhavaren för expeditionen över Kvarken, general Barclay de Tolly, samt lät likaledes sina egna trupper börja återgå från Åland till Finland. Då några fredsunderhandlare icke anlände, började ryssarna emellertid åter hota med angrepp, men sedan Lagerbring lovat att svenskarna, medan underhandlingarna påginge, icke skulle företaga någon krigsrörelse mot vare sig Åland eller angränsande delar av finländska skärgården, lät Knorring sin huvudstyrka fortfarande retirera till Finland samt synes hava avgivit en muntlig förbindelse härom. Knorrings hållning visar, att den egentliga anledningen till hans eftergivenhet icke var, såsom man i Stockholm älskade att tro och förkunna, revolutionen, utan ryssarnas egen fruktan att möta för starkt motstånd — de hade i själva verket alldeles överdrivna föreställningar om svenskarnas styrka — och att genom islossningen avskiljas från återvägen, farhågor, som just nu ökades genom en sydlig storm och genom farsoter på Åland. Tsaren, som åter såg freden gå sig ur händerna, vägrade dock förbittrad att godkänna det passerade, och den stränga vintern — vars tidiga inbrott i hög grad bidragit till lantvärnets elände — räckte längre än vanligt, men detta kunde icke beräknas på förhand, och nya angrepp uteblevo. Döbeln blev av den nya regeringen emellertid ersatt med en annan, mindre oppositionell befälhavare. Under förhandlingarna hade ryssarna såsom sina villkor för freden angivit avträdande av Finland intill Kalix älv jämte Åland, utbytande av förbundet

med England mot allians med Ryssland samt ryska hjälptrupper till Sverige till skydd mot eventuellt angrepp från England.

Under tiden hade Barclay de Tolly med 3,500 man den 18—22 mars trots betänkligheter verkställt sin underbart djärva marsch över Kvarkens oländiga ismassor, inemot 8 mil emellan fastlandet å ömse sidor, tre dygn i sträck under bar himmel. På svenska sidan hade befälhavaren, generalen J. A. Cronstedt underlåtit tillräckligt kunskapande och andra tillbörliga förberedelser och lät sig därför överraskas med underlägsna stridskrafter. Man försummade också det rätta ögonblicket att med ett anfall vid ankomsten möta och tillintetgöra de utmattade och förfrusna ryssarna, och när så underrättelsen kom om revolutionen, som ju skulle betyda freden, börjades förhandlingar, som skänkte åt svenskarna fritt avtåg, men åt ryssarna Umeå med högst betydande förråd av livsmedel, vinterkläder och vapen samt därtill hela området söder ut till Härnösand, dit svenskarna skulle retirera. Men redan dagen därpå kommo ordena från Knorring om reträtt, och ryssarna fingo sålunda efter några dagar återvända samma väg, som de kommit. Expeditionens korta framgång hade emellertid vittgående följder på krigsskådeplatsen i Norrbotten.

Även här hade den ryske befälhavaren, den unge, nykomne greve Schuvalov, av fruktan för provianteringssvårigheter ryggat tillbaka för sitt uppdrag, men på stränga order, att inga ursäkter gällde, den 18 mars uppsagt stilleståndet och efter uppsägningstidens utgång den 23 med omkring 4,400 man ryckt fram mot Torneå, där den svenska hären haft sitt bekymmersamma, av fältsjukan gruvligt härjade vinterläger, vilket nedstämt dess mod. Under Adlercreutz' och Klingspors frånvaro i huvudstaden stod den nu under H. H. Gripenbergs befäl och torde, oberäknat Västerbottens regemente, som hemsänts på rotarna, utgjort omkring 4,500 man, därav ett par tusen sjuka. Gripenberg, som ingalunda väntat angreppet, sökte först bättre försvarspositioner vid Kalix, men förmåddes där av sina slipade motståndare och sin tvetydige stabschef, överste A. F. Palmfelt, att inlåta sig på förhandlingar, som slöto med den beklagliga kapitulationen i Seivis den 25 mars. Enligt denna skulle alla de under Gripen-

bergs befäl stående trupperna nedlägga vapen, de finländska återvända till sina hemorter och de svenska förbinda sig att ej vidare tjäna under kriget samt alla den svenska kronans magasin emellan Kalix och Umeå överlämnas till ryssarna. Två nyss ingångna underrättelser invercade härvid: den ena om revolutionen, som icke gillades av flera bland de finländska krigarna, och som de anade skulle innebära ett uppgivande av Finlands fortsatta försvar, varemot fienden bjöd dem löner och boställen åter; den andra om ryssarnas lyckade expedition över Kvarken med, som det hette, »9,000—10,000 man», vilken — 50 mil därifrån — skulle hota deras reträttlinje. Två dagar senare kommo bud om Barclay de Tollys återtåg; lägre officerare och manskap sökte då omintetgöra den ännu ej i detaljerna utformade konventionen, men misslyckades av brist på liksinnat högre befäl, och hären fick sålunda några dagar senare vid Kemi älv med harm och förtvivlan nedlägga sina vapen. Sveriges förlust var ej blott trupperna med kanoner och vapen, utan även, här som annorstädes, betydande förråd, som avhjälpde ryssarnas provianteringsvårigheter. I Västerbotten lyckades man dock rädda åtskilligt undan Schuvalov, som långsamt fortsatte sin marsch söderut, dit nu vägen låg öppen.

Ökad framgång i krigsoperationerna hade alltså ej blivit en följd av revolutionen, men väl hade nya förluster och reträtter ytterligare förlamat svenskarnas mod.

2.

VÄRMLÄNSKA FÖRDELNINGENS UPPTÄDANDE. TRONFÖLJDSFRÅGAN OCH PLANERNA PÅ NORGE. RIKSDAGS-FÖRBEREDELSE.

Skräcken över ryssarnas anmarsch mot huvudstaden parades hos de maktägande i Stockholm med ett annat bekymmer: farhågorna över Adlersparres hållning. Den provisoriska rege-

ringen hade börjat sin bana med att uppfylla, vad hans proklamation förklarar vara syftet med västra arméns uppbrott: ständernas sammankallande och krigsgärdens avlysande, och den väntade nu även av honom den lydnad, som den påräknade av samtliga rikets invånare. Statskuppen i Stockholm hade nämligen av de ledande kretsarna inom landet mestadels mottagits med bifall eller förtjusning, och de missbelåtna bland dem inskränkte uttrycken av sitt ogillande till enstaka ord i ett eller annat brev. I djupare folklager var däremot Gustav IV Adolf ej impopulär. Adlersparre blev emellertid besvärlig för de maktägande. Han hade blott hunnit till Örebro, då han den 14 mars underrättades om det skedda. Det väckte hos honom icke odelad tillfredsställelse. Måhända hade han inom sig uppgjort planer för revolutionsverkets fortgång, vilka nu syntes honom korsade. Men även andra tankar ingåvo honom bekymmer. Hans tilltag att under brinnande krig med sin armékår övergiva den gräns, han var satt att försvara, och lämna den blottställd för fienden var ur flera synpunkter onekligen ett ytterst betänkligt företag. Nu lät statskuppen i Stockholm det också framstå såsom obehövt och gav tillika makten åt andra, bland vilka Adlersparre med oro såg den avsatte konungens flesta rådgivare bibehållna. Från denna stund blevo därför omsorgen om egen säkerhet och fruktan för efterräkningar oupphörligen återkommande huvudmotiv för hans handlingssätt, huru det än i övrigt växlade, ty Georg Adlersparre var ingen uthållig man. Genom den anslutning till tidens liberala idéer och de insikter i åtskilliga samhällsvetenskaper, som han ådagalagt såsom utgivare av olika tidskrifter, sitt goda huvud och sin energiska opposition på Norrköpings riksdag 1800 hade han förvärvat sig en ledarställnings auktoritet bland vännerna av ett förändrat regeringsätt. Han bar i sitt yttre också prägel av tung kraft, som imponerade, samt ägde en god del härskarbegär. Genom kall förbehållsamhet och sjuklig misstänksamhet stötte han emellertid många ifrån sig. Därtill hade han över huvud ringa förmåga att samsas med likar, dem han för övrigt knappast tålde vid sin sida, men var på samma gång ofta maklig, bekväm och ombytlig samt visade föga målmedvetenhet och ihärdighet att genom-

driva sin egen ståndpunkt, när han ej trodde sin egen säkerhet förknippad därmed. Rent personliga skäl började för övrigt inverka förryckande på hans energi; han hade nämligen i Kristinehamn lärt känna den dam, som efter ett halvår blev hans maka, och det är otvivelaktigt, att hans tankar efter mötet med henne endast splittrat ägnades åt riksangelägenheterna. På grund av allt detta blev icke heller han mer än styckevis den ledare man väntat och hade snart förspillt en stor del av det anseende, som under marsdagarna 1809 omstrålat honom. Till en början sökte han dock i möjligaste mån utnyttja det och bland de nya makthavarna förskaffa sig en så stark ställning som möjligt.

Regeringen hade låtit budskapet om revolutionen och om sina första åtgärder åtföljas av en anmodan till Adlersparre att med hälften av de mest pålitliga trupperna fortsätta till huvudstaden. Ordern behagade honom icke; han såg däri ett försök att försvaga hans militära stöd och vägrade efter samråd med sina underordnade helt enkelt att lyda. Nya anmaningar och bevakande böner blevo lika fruktlösa, även då de hänvisade till rysarnas anmarsch och begärde, att en del av trupperna skulle sändas till Grisslehamn till Döbelns undsättning. Svaret blev enständigt, att de ämnade oskingrade marschera till huvudstaden för att skydda ständernas sammankomst och överläggningar, och att de endast i sin orubbliga förening ansågo sig äga personlig trygghet. Proklamationens löften om, huru de skulle »med ljungeldens hastighet och styrka möta inländska våldsverkare och utländska fiender», voro glömda. Stödd på en ganska svag garnison, i vilken sympatier för den avsatte konungen ej ansågos uteslutna, med ryssarna på den ena sidan och en ohörsam armékår på den andra, vågade regeringen ej riskera ett inbördes krig genom att vidhålla sina order; den nyskapade statsordningen gav alltså vika, och Adlersparre fick efter behag bestämma om sin anmarsch. Han skickade då före sig åtskilliga hotelser mot de forna konseljledamöterna och mot huvudstadspoliserna, vilka hertigen emellertid med bestämdhet tillbakavisade, samt höll därefter på Viktorsdagen den 22 mars under skarornas jubel såsom en triumfator sitt intåg i huvudstaden. Entusiastiska an-

LARS VON ENGESTRÖM.
Porträtt från 1820-talet.

hängare tyckte sig höra »uppståndelsebasunen» och se »Mikael och hans änglars nedstigande på jorden»!

Adlersparre inträdde omedelbart i den provisoriska regeringen och förde med sig dit den erfarne sjömannen, vice amiralen Viktor von Stedingk samt den bekante konungagunstlingen från Gustav III:s dagar, den älskvärde och redbare, men sorglöse, lättledde och tämligen bekväme f. d. generalguvernören över Pommern Hans Henrik von Essen. Ehrenheims samtida utträde ur konseljen är redan omnämnt. Till hans efter-

trädare efterskrev man den sedan åtskilliga år tjänstledige diplomaten Lars von Engeström, som för närvarande vistades på sin hustrus gods i Polen, men som sedan gammalt stod i vänskaplig förbindelse med hertigen och erbjudit denne sina tjänster, i händelse något skulle inträffa. Till hans ankomst skulle Gustav Lagerbielke fortfarande fungera såsom utrikespolitikens främste man. Två andra viktiga ombyten skedde också samtidigt, i det att generalguvernören och befälhavaren i Skåne J. C. Toll till följd av några ogillande uttryck om västra arméns uppträdande fräntogs utövning av både befäl och generalguvernörskap, var emot befålet över den kring Göteborg och Vänersborg förlagda kvarvarande styrkan av nämnda armé anförtroddes åt dess forne chef G. M. Armfelt, som av hertigen genast kallats till huvudstaden, och som nu åter fick tillfälle att kasta sig in i det politiska spelet, där han för tillfället närmast anslöt sig till Adlersparre.

Såsom skriftväxlingen med hertigen bebådade, ville Adlersparre även i huvudstaden fortfarande behålla sitt militärbefäl och stödja sin ställning på detsamma. Så skedde ock. Själv intog han på övre Norrmalm i det s. k. Westmanska huset — vid Drottninggatan, nära Adolf Fredriks kyrka — ett fullt militäriskt högkvarter, som skyddades av laddade kanoner, nattetid fördubblade vakter och utsända särskilda patruller, och hans trupper förlades däromkring uti inkvartering samt fingo endast av honom mottaga order eller lösen, olika mot övriga i huvudstaden varande truppers. Detta självständiga militärbefäl krävde han för övrigt ej blott för sina trupper i huvudstaden, utan även för de delar av armén, vilka kvarlämnats under vägen. På detta sätt bildade han ett slags stat i staten, oberoende av övriga myndigheter, och höll esomoftast i högkvarteret överläggningar med sina officerare och andra förtrogna för att leda de politiska avgörandena i önskad riktning. Denna förtäckta militärdiktatur väckte dock på många håll stark opposition, och särskilt måste den framkalla slitningar med Adlercreutz, vilken såsom generaladjutant för armén eljest näst hertigen var högste befälhavare över samtliga trupper i riket, men nu i själva huvudstaden skulle tåla ett fristående befäl. Att värmländska fördelningen vid upp-